

КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ МІЖНАРОДНИМ ГУМАНІТАРНИМ ПРАВОМ ТА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ ЛЮДИНИ В ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

CONVERGENCE BETWEEN INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN ARMED CONFLICTS

Стрілець Г.О., к.ю.н.,

старший викладач кафедри права

Придунайська філія Приватного акціонерного товариства

«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Філіпова Н.А., старший викладач кафедри права

Придунайська філія Приватного акціонерного товариства

«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Перепелиця В.В., студент IV курсу юридичного факультету

Придунайська філія Приватного акціонерного товариства

«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Стаття стосується зближення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в збройних конфліктах. Міжнародне гуманітарне право та права людини збігаються і переплітаються одне в одного, оскільки обидві ці галузі громадського міжнародного права базуються на природному праві.

Незважаючи на те, що міжнародне гуманітарне право становить спеціальне право, загальні правила тлумачення угод чітко вказують на те, що міжнародне право прав людини має тлумачитися в контексті інших правил міжнародного права, і будь-які винятки, якщо такі є, повинні бути сумісними з іншими міжнародними зобов'язаннями держави, включаючи гуманітарне право.

Міжнародне гуманітарне право з прав людини об'єднані через прийняття принципів права людини та принципи гуманітарного права, які не можуть бути відкладено. Міжнародне гуманітарне право завжди було близьким до прав людини, де обидва цих поняття не можна відокремити одне від одного. Говорячи про гуманітарне право, ми також обговорюємо права людини в контексті умов збройних конфліктів. Незважаючи на те, що як міжнародне гуманітарне право, так і міжнародне право прав людини мають різні джерела, ці два поняття в основному закріплюють те саме, а саме захист прав людини.

У випадку виникнення конфлікту між міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини, механізм вирішення конфліктів між нормами був доповнений Міжнародним Судом застосуванням тлумачення на основі принципу системної інтеграції, що призводить до «гуманізації» міжнародного гуманітарного права.

Щодо застосування універсальних та регіональних інструментів міжнародного права прав людини, ми спостерігаємо їх «гуманізацію». Тому в практиці все більше уваги приділяється взаємо доповненню міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, і це підтверджується в обговореннях та резолюціях Організації Об'єднаних Націй щодо ситуації в збройних конфліктах.

Ключові слова: зближення, гуманізація, збройні конфлікти, захист прав людини, природне право.

Article concerns the convergence of international humanitarian law and international human rights law in armed conflicts. International humanitarian law and human rights intersect and intertwine because both are rooted in natural law. Despite international humanitarian law being a specific law, general rules of treaty interpretation clearly indicate that international human rights law must be interpreted in the context of other international law rules, and any exceptions, if they exist, must be compatible with the state's other international obligations, including humanitarian law.

International humanitarian law and human rights principles are united through the adoption of human rights and humanitarian law principles, which cannot be postponed. International humanitarian law has always been closely related to human rights, where both concepts cannot be separated from one another. When discussing humanitarian law, we are also discussing human rights in the context of armed conflicts. Despite international humanitarian law and international human rights law having different sources, these two concepts predominantly establish the same thing, namely, the protection of human rights.

In cases of conflicts between international humanitarian law and international human rights law, the mechanism for resolving norm conflicts has been supplemented by the International Court of Justice by applying interpretation based on the principle of systemic integration, resulting in the "humanization" of international humanitarian law.

Regarding the application of universal and regional instruments of international human rights law, we observe their "humanization." Therefore, in practice, increasing attention is paid to the complementarity of international humanitarian law and international human rights law, as confirmed in United Nations discussions and resolutions on the situation in armed conflicts.

Key words: convergence, humanization, armed conflicts, protection of human rights, natural law.

Постановка проблеми. Члени міжнародної спільноти все частіше аргументують, що права людини, демократія та соціально-економічний розвиток взаємозалежні. Якщо не дотримуються права людини, буде неможливо зберегти глобальний мир та безпеку. Тому можна запропонувати, що хоча міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини все ще розглядаються як дві різні галузі міжнародного права, їх дихотомія наразі обговорюється все більше. Ця стаття спрямована на дослідження того, наскільки це стосується різних форм збройних конфліктів та наскільки це стосується мілітаризації управління внутрішньою безпекою держав. Питання зближення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права

прав людини надзвичайно важливе в практиці застосування та здійснення права державами та міжнародними організаціями.

Метою статті є дослідження процесу зближення і взаємодії між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини в контексті збройних конфліктів, а також визначити, наскільки ці дві галузі міжнародного права наближаються одна до одної та взаємодоповнюють в сучасних умовах, де ситуації збройних конфліктів стають складнішими та різноманітнішими.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини мають загальний фундамент в повазі до людини, її гідності та невід'ємних прав.

Для захисту прав людини в системі ООН має велике значення Статут ООН, який вказує на взаємозалежність між миром, розвитком та правами людини, а також на зобов'язання членів ООН співпрацювати міжнародно в здійсненні цілей та цінностей ООН, що надає відповідний фреймворк та можливості для дії.

Міжнародні або не міжнародні конфлікти, з якими ООН мали справу з 1960 року, часто надавали можливість Генеральній Асамблеї ООН, Раді Безпеки чи Комісії з прав людини, а тепер Раді з прав людини, рекомендувати воюючим сторонам застосовувати міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право одночасно та спільно [5, с. 92].

На першій Конференції ООН з прав людини в Тегерані в 1968 році була прийнята Резолюція XXIII «Права людини в збройних конфліктах», в якій було відзначено, що «мир є базовою умовою для повного дотримання прав людини, і війна є їхньою відмовою» [4, с. 229].

Учасники конференції прийшли до висновку, що виконання міжнародного гуманітарного права є найкращою гарантією захисту фундаментальних прав у ситуаціях збройних конфліктів. Резолюцію XXIII пізніше підтвердила Генеральна Асамблея ООН в Резолюції 2444 (XXIII) 1968 року з тією самою назвою. На основі цієї резолюції Генеральний секретар ООН підготував дві звіти в 1969 та 1970 роках про заходи, що слід прийняти для посилення захисту осіб під час збройних конфліктів [6, с. 70]. Потім Генеральна Асамблея прийняла Резолюцію 2675 (XXV) 1970 року, в якій вимагала дотримання прав людини під час збройних конфліктів та підтверджувала, що «фундаментальні права людини, які прийняті в міжнародному праві та викладені в міжнародних інструментах, повністю застосовуються в ситуаціях збройних конфліктів». На певному етапі зусиль, пов'язаних з конвергенцією міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, були Додаткові Протоколи до Женевських конвенцій 1949 року [1, с. 181], включаючи осіб.

Міжнародне гуманітарне право не містить заборону застосування правил інших галузей міжнародного права, якщо вони можуть надати кращий захист.

За загальним міжнародним правом збройний конфлікт не є причиною припинення чи призупинення договорів про права людини, як це підтверджено проектами статей Комітету з міжнародного права щодо впливу збройних конфліктів на валідність договорів [3].

Мета міжнародного гуманітарного права полягає в сприянні цивілізованому поведінню під час збройних конфліктів. Воно має на меті «контролювати збитки», завдані війною, а не забороняти її зовсім. Тому його область застосування практично обмежується полем бою.

Схоже на міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право також включає принцип, виражений в статті 27 Четвертої Женевської Конвенції 1949 року [1, с. 181], яка передбачає, що «всі захищені особи повинні бути розглянуті з однаковою увагою Стороною конфлікту, владою якої вони перебувають, без будь-якого відмінного розрізу, зокрема на підставі раси, релігії чи політичних поглядів». Міжнародне гуманітарне право займає позицію з самого початку як світове та універсальне право, навіть якщо подальше втілення його норм в національне законодавство надає йому певну нову територіальну розмірність.

Його джерела коріння в релігійних та лицарських цінностях, які вимагали честі, відданості та захисту для слабших. Часто вони звертаються до ідеї «цивілізації» в протиставленні «варварству».

Міжнародна судова практика вказує на важливі елементи щодо застосування та доповнення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Тому мова йде про певну еволюцію у напрямку відмови від юридичних аргументів, які запобігають одночасному застосуванню міжнародного гуманітарного права та між-

народного права прав людини в контексті триваючої війни проти тероризму.

Органи з прав людини також визнали, що інструменти в цій галузі застосовуються до воєнних дій, проведених Державами-учасницями на їхній власній території чи за запрошенням влади іншої Держави, а також можливість застосування положення про відступ у визначених точних обставинах. Питання серйозних порушень прав людини під час збройних конфліктів суттєво впливає на діяльність всіх органів, що забезпечують захист прав людини. Міжнародні органи розширили обсяг застосування за місцем включення інструментів, які зобов'язують Держави-учасниці поважати їх в операціях, проведених на територіях поза їхніми кордонами, за умови виконання «ефективного контролю», і це було розраховано та обмежено.

Подібності і взаємопроникання систем міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини виникають з прийняття відповідних документів, що стосуються цих двох галузей міжнародного права. Між прийняттям Загальної декларації прав людини та Женевських конвенцій пройшло всього чотири місяці. Політична обстановка, що супроводжувала їхнє прийняття, не була радикально різною.

Ідеї міжнародної та транскордонної солідарності та діяльність неправительствених організацій привели до висновку, що кожна особа є об'єктом довіри не лише щодо своєї власної держави, але й щодо інших членів міжнародної спільноти. Особливо стосовно трьох принципів, спільних як для гуманітарного міжнародного права, так і для міжнародного права прав людини, а саме: принципу недоторканності, тобто права на повагу до життя і фізичної та моральної цілісності (заборона катувань, нелюдського та понижуючого ставлення); принципу недискримінації (на підставі раси, релігії, статі, національності, віри); принципу визначеності (заборона каральних заходів, колективного покарання: взяття в заручники, депортація), слід відзначити зближення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини як за змістом, так і через міжнародні механізми, зокрема стосовно все більш часто виникаючих неінтернаціональних збройних конфліктів. Тому практично немає проблем, для яких ці дві галузі міжнародного права надають несумісні рішення.

Різниця між міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини головним чином обумовлена тим, що ці дві галузі міжнародного права відносяться до різних періодів свого історичного розвитку. Міжнародне гуманітарне право акцентує на основному захисті, тобто на тому, що загалом відомо як «твердий кордон» прав людини [5, с. 92]. Його положення є компромісом між військовими потребами та принципом гуманності, між тим, що необхідно для перемоги над ворогом та тим, що є безглуздом і жорстоким. Варто також відзначити, що кодифікація гуманітарного міжнародного права була започаткована наприкінці 19-го століття на основі звичаєвих правил, які часто були дуже старими, тоді як кодифікація прав і свобод людини в основному була прийнята безпосередньо після Другої світової війни, навіть якщо їхня формальна визнаність пов'язана з революціями 18-го століття.

Проте існують різниці між цими двома галузями міжнародного права, а саме: права людини застосовуються до всіх осіб без будь-якої дискримінації, тоді як міжнародне гуманітарне право робить розрізнення між цивільними особами і бойовиками. Системи міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини відрізняються через ситуації, які вони регулюють.

Система прав людини, зазвичай охоплює період миру, введення та забезпечення демократії та верховенства права своєю природою. Вона розробляє юридичні та організаційні інструменти для гарантування свободи та прав людини, тоді як війна обмежує вправу деяких фундамен-

тальних свобод, таких як: свобода зібрань, свобода асоціації, включаючи вправу певних соціальних, економічних та культурних прав.

Основні концепції міжнародного права прав людини, такі як право на життя, право на свободу, юридичні гарантії, недискримінація та верховенство права, знаходяться в конфлікті з певними положеннями міжнародного гуманітарного права, зокрема принципами військової необхідності та пропорційності, оскільки вони легалізують, в певних обставинах, порушення права на життя та прийняття до утримання без судового рішення, що призводить до порушення права на свободу та класичних юридичних гарантій.

Крім того, міжнародне гуманітарне право регулює відносини між державами під час війни, забезпечує захист осіб від іноземних органів, і не лише це держави, а також окремі порушники можуть нести кримінальну відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права. Зазвичай, міжнародне право прав людини застосовується в мирний час, захищає осіб від органів їхніх відповідних держав, і відповідальність за порушення його положень покладається на держави.

Міжнародне гуманітарне право, як спеціальне право, не захищає всіх осіб, які перебувають на території воюючих сторін. Гарантії, надані затриманим, застосовуються лише до осіб, ув'язнених за діяльність, пов'язану із збройним конфліктом.

З іншого боку, міжнародне право прав людини містить цілий набір загальних правил, які є спільними для всіх людей. Міжнародне гуманітарне право традиційно реалізується за допомогою постійного контролю у формі запобігання та корекції на місці, тоді як міжнародне право прав людини застосовує контроль «пост фактум» та за запитом сторін (держави, окремі особи, інші суб'єкти), шляхом судових чи псевдосудових процедур [5, с. 92].

Міжнародне право прав людини передбачає більш інституціоналізований механізм, який акцентується, з одного боку, на розгляді заяв щодо порушень гарантованих прав і відповідей від відповідних порушників держав, і, з іншого боку, на адвокатських судових процедурах. У цьому контексті посиляється на роль Міжнародного суду в Гаазі та псевдосудового органу Комітету з прав людини в Женеві, створеного в рамках Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, а також на регіональні судові органи, такі як Європейський суд з прав людини в Страсбурзі та інші, поза європейські суди [2].

Сьогодні, незважаючи на багато фундаментальних відмінностей, відзначається, що ці дві системи норм міжнародного права поступово зближуються внаслідок глобального руху за права людини.

Міжнародне гуманітарне право довгий час розумілося як спеціальне право, застосування якого в ситуаціях конфлікту заміняє загальні принципи міжнародного права прав людини. Проте ця різниця тепер була відкинута на користь одночасного застосування цих двох галузей міжнародного права та позапозитивного застосування прав людини, коли держава здійснює ефективний контроль над територією чи індивідуальними іноземцями. Для регулювання одночасного застосування різних правил, принцип полягає в тому, що спеціальне право, передбачене в конкретній ситуації, має перевагу перед загальним правом.

Тому, якщо дотримуватися інтерпретації, відповідної правилам доброї віри, логічним є погляд, що міжнародне гуманітарне право містить специфічні положення для ситуацій збройних конфліктів, і тому його слід застосовувати перш за все.

У ситуаціях, коли міжнародне гуманітарне право мовчазне або невизначене, термін втрачає свій зміст, і права людини стають бажаним нормативним актом для застосування, включаючи їх позатериторіальне застосування, згідно з критерієм ефективного контролю. Ця інтерпре-

тація дозволяє усунути можливі правові прогалини, які є наслідком занадто обмеженої і літературної інтерпретації різних концепцій міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини [4, с. 229].

Недостатність захисту, який надається міжнародним гуманітарним правом в ситуаціях неміжнародних (або транснаціональних) збройних конфліктів та правові прогалини в міжнародному гуманітарному праві для боротьби з такими злочинами в збройних конфліктах, здається, змусили контролюючі органи вдалися до застосування міжнародного права прав людини.

Ситуація, в якій міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини застосовуються одночасно міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини у деяких випадках призвело до конфлікту норм. Міжнародний Суд ООН, у своїй судовій практиці, визнав необхідність доповнення та спільного застосування міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Міжнародна юрисдикція, зокрема Міжнародний Суд ООН, розвинула інтерпретацію прав людини в напрямку «гуманізації прав людини». Цікаво, що в справі щодо законності загрози чи використання ядерної зброї в 1996 році, а також у справі 2004 року щодо правових наслідків будівництва стіни в окупованій палестинській території [6, с. 70], Міжнародний Суд ООН, в ситуаціях конфлікту між нормами міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, не намагався розв'язати протиріччя, застосовуючи загальний принцип, а зробив концільовану інтерпретацію на основі принципу «системної цілісності».

Міжнародний Суд спершу застосував спеціальне правило (гуманітарне право) і потім загальне правило (права людини), щоб вирішити конфлікт, тим самим інтерпретуючи загальне правило в світлі спеціального правила. Таким чином, було застосовано положення прав людини до ситуацій збройних конфліктів. Було досягнуто доповнювальності між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом.

Два консультативних висновки Міжнародного Суду щодо законності загрози або використання ядерної зброї 1996 року, а також того ж 2004 року щодо правових наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території стверджують, що інструменти міжнародного права прав людини застосовуються також під час війни [7, с. 95].

У випадку від 8 липня 1996 року Міжнародний Суд повернувся до свого власного висновку 1951 року щодо резервів до Конвенції про запобігання і покарання злочину геноциду, зазначаючи, що «ці фундаментальні правила повинні дотримуватися всіма державами, незалежно від того, чи ратифікували вони конвенції, які містять їх, оскільки вони становлять недоторканні принципи міжнародного звичаєвого права». У консультативному висновку від 1996 році Міжнародний Суд вперше чітко визнав зв'язок між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини, стверджуючи, що «захист Пакту про громадянські та політичні права не припиняється в час війни, за винятком положень статті 4 Пакту, відповідно до яких можуть бути звільнені від дії під час національної надзвичайної ситуації».

Висновки. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини поступово зближуються і взаємно проникають одне одного, оскільки обидві ці галузі громадського міжнародного права мають глибокі коріння в природному праві. Серед членів міжнародної спільноти стає все більш поширеним переконання, що права людини та збереження глобального миру і безпеки стають все більш взаємодоповнюючими. Незважаючи на те, що міжнародне гуманітарне право є спеціальним правом, загальні правила тлумачення угод чітко вказують на те, що міжнародне право прав людини має тлумачитися в контексті

інших правил міжнародного права, і будь-які винятки, якщо такі є, повинні бути сумісними з іншими міжнародними зобов'язаннями держави, включаючи гуманітарне право. У випадку виникнення конфлікту між міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини, механізм вирішення конфліктів між нормами, який традиційно враховував принцип спеціального права, було доповнено Міжнародним Судом застосуванням тлумачення на основі принципу системної інтеграції, що призводить до «гума-

нізації» міжнародного гуманітарного права. Універсальні та регіональні інструменти також безпосередньо застосовують гуманітарне право в галузі міжнародного права прав людини, коли воно є спеціальним правом для тлумачення прав людини. Тому в практиці дедалі більше уваги приділяється взаємодоповненню міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, що підтверджується в обговореннях та резолюціях Організації Об'єднаних Націй щодо ситуації в збройних конфліктах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миколаєнко Я.Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 32(3). 181 с.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 08.11.2023).
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/995_200 (дата звернення: 08.11.2023).
4. Ярмак В.Х. Галузеві принципи міжнародного гуманітарного права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. 229 с.
5. Гнатовський М.М., Короткий Т.Р., Хендель Н.В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів ; 2-е вид., доп. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
6. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : підручник. Київ, 2018. 70 с.
7. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право захист права на життя. Довідник для журналістів ; 4-е вид., доп. Одеса : Фенікс, 2018. 95 с.